

İslam ile Müslümanlığın farklı olduğunu söyleyen Ahmet Yaşar Ocak'a göre "Türk müslümanlığı" Ruşen ÇAKIR

Siyasal İslamcıların anlayamadıkları ve illa da siyasal bir muhteva yüklemeye çalıştıkları "ümme" kavramı, sanıldığı gibi tersine siyasal birliği değil, inanç ve kültür birliğini yansıtır.

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, özellikle Alevilik üzerine çalışan saygın bir bilimadamımız. Kendisinin son olarak "Türk Sufiliğine Bakışlar" ve "Osmanlı Toplumunda 'Zındıklar' ve 'Mülhitler' yahut Dairenin Dışına Çıkanlar" adlı kitapları yayınlandı. Prof. Ocak, çok önceleri ele almış olduğu "Türk müslümanlığı" kavramı eksenindeki yeni tartışmaları arkadaşımız Ruşen Çakır'a değerlendirdi.

* Belli bir süredir "Türk Müslümanlığı" veya "Türkiye Müslümanlığı" şeklinde kavramlar ortaya atılıyor. Bunları tartışmadan önce, İslam'ın belli ulus ya da kavimlere özgü yorumlarından söz edebilir miyiz?

Evvela "İslam" ile "Müslümanlık" kelimeleri arasındaki nüansı bilmek lazım. Bu iki kelime her ne kadar günlük konuşma dilinde birbiri yerine kullanılıyorsa da aslında tarihsel ve sosyolojik olarak bu kullanım doğru değildir. Çünkü "İslam" kelimesi, soyut anlamda bir din olarak temel kaynaklarındaki yazılı biçimiyle İslam dinini, onun inanç, ibadet, ahlak vs. esaslarını işaret ederken, "Müslümanlık" kelimesi bu dinin tarihsel süreç içinde, kendilerine "müslüman" denilen toplumlarca yorumlanarak pratiğe aktarılmış, yaşanmış, son tahlilde "kültürleşmiş" şeklinin adıdır. Dolayısıyla sosyolojik olarak tek değil, birçok müslümanlıklar vardır. Şöyle de söyleyebiliriz: İslam semavi, müslümanlık veya müslümanlıklar beşeridir.

Bu bakış İslam'ı ırk veya ulus temeline indirgemek değildir. Dolayısıyla soruyu "Arap müslümanlığı"ndan, yahut mesela "Fars müslümanlığı"ndan söz edilebilir mi? diye sorarsak bence daha doğru yapmış oluruz. Çünkü bu iki kelime arasındaki çok önemli bu anlam farkının

bilinmemesi ve dikkate alınmaması halinde, şu anda Türkiye'de yapıldığı gibi, çok ciddi yöntem ve analiz hatası yapmış oluruz. Zaten medyadan takip edebildiğim kadarıyla görüyorum ki tartışmaların bir kısmı buradan çıkıyor. Tartışmacılar bu tabirlerden çok farklı şeyler anılıyor.

Bu ayırımı yaptıktan sonra, tarihsel yahut sosyolojik, hatta antropolojik olarak baktığınızda rahatlıkla bir "Türk müslümanlığı"ndan, bir "Arap müslümanlığı"ndan, bir "Fars (İran) müslümanlığı"ndan söz edebileceğiniz gibi, bir Kuzey Afrika yahut Uzakdoğu müslümanlığından, "Türkiye müslümanlığı"ndan da söz edebilirsiniz. Tabii eğer bunlarla, kavimlerin veya çeşitli kültür sahalarının çok tabii olarak geçmişteki kendi toplumsal ve kültürel yapılarının çerçevesinde yorumlayıp hayat geçirdikleri İslam anlayışını, algılayışını kastediyorsanız. Zira bu kavimler, kendi tarihsel süreçleri içinde belirttiğim faktörlerin etkisiyle kendilerine göre bir İslami dünya görüşü, bir İslami hayat felsefesi, bir toplum yapısı ve bir kültür oluşturup geliştirmişlerdir. Dolayısıyla bu tür sosyolojik ve kültürel farklılıkları yansıtan müslümanlık yaşayışları, biz "olmaz, yok öyle şey!" desek de zaten yüzlerce yıldan beri fiilen vardı, var olmaya devam ediyor ve edecektir.

Türkiye'de şu son günlerde yapılan tartışmalar ise bende, eğer yanılmıyorsam, "Türk İslamı" veya asıl doğru tabirle "Türk müslümanlığı" kavramının, bu kavramı gündeme sokan siyasetçiler ve askerler ile, bu kavrama yandaş veya karşı olan çoğu aydınlar ve bilim adamlarının kafasında benim demin açıkladığım sosyolojik muhtevasından farklı, yani ulus temeline dayalı bir İslam modeli şeklinde algılandığı izlenimini uyandırıyor. Bu kavramı benim açıklamaya çalıştığım tarzda anlayanların hiç olmadığını söylemek istemiyorum, ama onların sayıca daha az olduğunu görüyorum.

İslam ümmeti siyasi değildir

Müslüman kavimler ne kadar kendi algılayış ve kültürel yapılarına göre bir müslümanlık anlayış ve tarzı oluşturlarsa oluştursunlar, temelde onlara "Müslüman" dedirten, onları "İslam dairesi" içinde görmemize, nitelememize sebep olan birtakım temel inanç ve pratikler vardır ki, hangi kavme, hangi ulusa, ırka veya mezhebe mensup bulunurlarsa bulunsunlar, yine de onları ortak birtakım duygularla evrensel bir İslam üst kimliğinde birleştirir, ki bunun adına "İslam ümmeti" denir. İşte Türkiye'de laik kesimin olduğu kadar siyasal İslamcılarının da kavrayamadıkları, anlayamadıkları ve illa da siyasal bir muhteva yüklemeye çalıştıkları "ümmet" kavramı, asıl ve gerçek anlamıyla budur. İslamdaki "ümmet" kavramı, sanıldığıının tersine siyasal birliği değil, inanç ve kültür birliğini yansıtır. Eğer iyi tarih ve sosyoloji bilmezseniz, bu tabirlere hep yanlış ideolojik anlamlar yükler ve bizdeki gibi gereksiz tartışmalara girersiniz.

* "Türk müslümanlığı" içinde, sizin de üzerinde çalıştığınız Aleviliğe önemli bir rol biçiliyor gibi. Alevilikle Sünniliğin yeni bir sentezi mi aranıyor?

İşte şimdi Türkiye için çok hassas, çok tehlikeli, hatta yanlış adım atıldığı takdirde, telafi edilmez yaralar açacak bir konuyu açıyorsunuz. Gerçekten de bu yeni "Türk müslümanlığı" projesinde Aleviliğe önemli bir rol biçildiği izlenimi bende de var. Ağustos ortalarında Hacıbektaş kasabasında yapılagelen törenlerde, özellikle iki yıldan beri en yetkili siyasi ağızlardan Bektaşilik ve Aleviliğin gerçek Türk müslümanlığı olduğu yönünde sözler sarfedilmektedir. Bence bilgisizce ve sorumsuzca ve tamamiyle siyasal yatırımlara yönelik bu tür konuşmaların, Alevi olmayan çoğunluk üzerinde ne büyük bir tepkiye yol açacağını düşünmek dahi istemiyorum. Zaten genelde Aleviler'in de bu tür söylemlere hiç de iyi bakmadıklarını ben çok iyi biliyorum. Hatta Bektaşilik ve Aleviliği Türkiye'de laikliğin güvencesi, dayanağı olarak takdim eden bazı

yazarların yahut siyasilerin böyle bir söylemi sürekli dile getirmelerini tehlikeli bulan ve bir arada yaşama çabalarını baltalayacağını bilen, bundan rahatsızlık duyan Bektaşî ve Aleviler'in var olduğunu biliyorum. Ama Alevilik'le Sünniliğin yeni bir sentezi mi arıyor sorunuza şu gün için tam olarak evet cevabını verebilmek mümkün değil. Şu var ki, ne Aleviler'in ne de Sünniler'in öyle bir senteze sıcak bakmaları mümkün değil. Çünkü her iki kesim de haklı olarak kendi kimlikleriyle yaşamak isteyecektir. Üstelik böyle yapay bir sentezin pratikte yaşama şansının sıfır olduğunu da unutmamak lazım. Nitekim bu tarz girişimlerin, mesela Ekber Şahî'nin dinler arası sentez çabası gibi, tarihte de başarısızlıkla sonuçlandığını gösteren bazı örnekleri vardır.

Alevilik - Sünnilik farkı

Aleviliğin gerçek Türk müslümanlığı olup olmadığı meselesine gelince, zaman zaman "gerçek müslümanlık Alevilik'tir", yahut "Alevilik asıl Türk müslümanlığıdır; Sünnilik ise Emevi Arap müslümanlığıdır" tarzında yazıp çizen, konuşan Alevi yazarları, önde gelen Alevi liderleri de var. Sünniliğin iddia edildiği gibi Emevi Arap müslümanlığı olmadığını, İslam'ın siyasal, toplumsal ve kültürel tarihini, kelim tartışmalarını doğru dürüst bilenler, çok iyi bilirler. Ancak Alevilerin bu söylemlerini belki bir ölçüde geçmişten kaynaklanan haklı bir tepkiselliğin ve kendileri için elit kesimde lehte kamuoyu oluşturmaya yönelik bir psikolojinin ürünü olarak değerlendirip bir ölçüde anlayışla karşılamak mümkündür. Ama bu, Sünni kesimde haklı olarak çok büyük tepki yaratmaktadır.

Aslına bakacak olursanız, az önce sözünü ettiğim sosyolojik anlamda "Türk müslümanlığı" kavramı çerçevesinde, Alevilik gerçekten bir Türk müslümanlığıdır. Şüphesiz bunu söylerken Türkiye'de Kürt Alevilerinin bulunduğunu, Aleviliğin Anadolu'daki gelişim sürecinde onların katkılarını unutmuş değilim. Ama, çoğunluk üzerine konuşuyorum. Nitekim daha bundan birkaç ay önce Prof. Melikoff'un Leiden'de yayımlanan çok önemli kitabının da ortaya koyduğu gibi, Aleviliğin tarihsel köklerinin esas itibarıyla Türk kültürü çerçevesinde oluştuğunu bilerseniz bu böyledir. Ancak bu gerçeğin çok önemli bir ikinci yüzü daha vardır. Türk müslümanlığı yalnız Alevilikten, Bektaşilikten ibaret değildir. Türk tarihi çerçevesinde yaşanan Sünnilik de Türk Müslümanlığının bir parçasıdır ve her ikisinin de milli kültürden kaynaklanan özellikleri olduğu gibi, genelde müslümanlığa bağlanan, ondan kopuk olmayan evrensel bağları da vardır. Kısaca Alevilik ve Sünnilik Türk müslümanlığının, daha doğru bir ifadeyle, ulusal alanında değil, ama tarihsel ve sosyolojik anlamda "Türkiye müslümanlığı"nın tarihsel boyutunu teşkil eden iki müslümanlık yorumudur. Bunlardan birini alıp ötekini attınız mı, yahut ikisini birbirine katmaya çalıştınız mı, bu Türkiye'yi çok tehlikeli bir sona götürür. Zaten demin de söylediğim gibi, ne Sünnilerin, ne de Alevilerin böyle bir girişim karşısında sessiz kalıp buna razı olacaklarını düşünmek büyük bir saflık olur.

"Yukarıdan manipüle bir tartışma"

Prof. Ocak, "Türk müslümanlığı" tartışmalarındaki "manipülasyon" unsurunu ise şöyle değerlendiriyor:

"Türk müslümanlığı" tartışmalarının, tam da birincil tehlike olarak ortaya sürülen "irtica"nın tartışıldığı bir dönemde birden gündeme sokulması, akla pek çok soru getiriyor. Başka bir

deyişle Refahyol iktidarının "irtica" şaibeli döneminde başlatılarak, çıkartılan toz bulutunun insanları bunaltıp sınırları iyice gerdiği bir zamanda gündeme getirilmesi, ister istemez Türkiye'nin problemlerinin altından yıllardır kalkamayan yönetici elitin kafasında yeni bir toplum mühendisliği projesi bulunduğunu düşündürüyor.

Hele hele bu konunun laik bir devlette bu gibi konulara müdahalesi kesinlikle düşünülmemesi icap eden siyasi ve askeri çevrelerce dile getirilmesi, birtakım keyfi modeller öne sürülmesi, medyanın bu konuda aracı olmaktan öte geçip müdahil taraf olarak tartışmaların ortasına atlaması, tabandan kaynaklanmayan bu tartışmaların "yukarı" dan manipüle edildiğini net olarak gösteriyor. Kısacası, çok kullanılan bir tabirle, "mozayığın parçaları bir araya getirildiği zaman", "acaba Türkiye bir çeşit İslam'la hesaplaşma sürecine mi sokuluyor, yoksa yönetici elit, çerçevesini ve muhtevasını kendi eğilimlerine göre belirlediği bir İslami reformasyon hareketi mi başlatmayı planlıyor" sorusu kanaatimce ciddiyet kazanıyor. Daha açık konuşmak gerekirse, bu tartışma, yönetici laik elitin İslam fobisinden hala kurtulamadığını, onu istediği gibi bir biçime sokmayı başarana, daha doğrusu kendisi için zararsız hale getirinceye kadar da ondan elini çekmeye niyetli olmadığını ortaya koyuyor.

Kaynak <http://www.milliyet.com.tr/1998/09/16/entel/ent.html>